

Raikküla uhke häärber on endiselt kehvast seisust

Padise maantee ja Raikküla valitsus 3

Kui muinasajal viis tee läbi Jalase küla Padisele, siis kust? Või kui Padiselt, siis kuhu? Kui maantee ühes otsas oli Padise, kust edasi tuli juba meri, ja tee läks Jalase kaudu, siis mis oli teises otsas? Väheusutav, et Jalase, mis oma põlisusest ja võimalikust mõisast hoolimata oli siiski vaid üks küla paljudest. Erinevalt Padisest, mis oli muinasaja lõpul, Jüriöö aegu ja kuni kloostri tegevuse lõpuni 16. sajandil palju tähtsam koht ning keskus kui tänapäeval. Kuhu viis Padiselt Jalase poole kulgenud maantee – eeldusel, et selline tee ikka olemas oli?

Lauri Vahtra

Raikküla. Niisiis jõuaks teeline Raikkülla, mis on meie hüpoteetilise maantee ühe võimaliku sihtkohana

korduvalt kõne all olnud. Seda eeskätt tänu Läti Henriku kroonika tähelepanuväärsele ja hästi tuntud teatele: „Aga Püha Neitsi taevasse võtmise päeval (1216. aasta 15. augustil)

tungisid nad Harju maakonda sisse, mis on keset Eestimaad, kuhu kõik ümberkaudsed rahvahõimud igal aastal leppenõupidamiseks Raikkülasse (Raigele) koguneda tavatsesid. [---] Viimselt koondusime me suure Lohu (Lone) küla juurde, mis on keset seda maad ühe oja ääres.“

Kui Raikküla oli muinasaja lõpul nii oluline koht, kuhu kaugemalgi kokku sõideti, siis võib-olla oli ta tähtis hiljemgi? Või kui mitte, siis ehk kajastub muistse kogunemiskoha positsioon sellegipoolest Raikküla ümbruse teedevõrgus?

Osundatud kroonikalõik on andnud alust teha mitmesuguseid oletusi. Üksmeelel ollakse küll selles, et Raigele tähendab kas Raikküla või selle kõrval asuvat Raelat ning Lone Lohut, kuid selle kohta, millise haardega olid Raikküla nõupidamised, lähevad arvamused lahku. Neid kogunemisi on peetud nii üle-eestiliseks muinasparlamentideks, maakondlikeks nõupidamisteks kui ka suhteliselt kitsasteks kihelkondlikeks arupidamisteks.

Enn Tarvel on väitnud, et Raikküla kogunemistel oli esindatud üksnes kohalik kihelkond või siis Harjumaa [2: 173], mitte enam, kuid puudub selgus, millele väide tugineb.

Kihelkonna ja isegi maakonna seisukohalt on ainult üks kord aastas toimuv nõupidamine lootusetult pikaldane ja kohmakas. Näiteks 18. sajandi Soome kihelkonnakäratajaid peeti kolm korda aastas, aga vajaduse korral võidi kokku kutsuda ka erakorralisi käratajaid [4]. Pole põhjust arvata, et Soome 18. sajandi liiklusolud olid kolm korda paremad ja otsustamist vajavate küsimuste hulk kolm korda suurem kui 13. sajandi Harjumaa.

Meil pole õigust Läti Henrikut põhjusega eirata. Lugegem tähelepanelikult. Sellega, et muistne Harjumaa asus „keset Eestimaad“, võib nõustuda, ehkki selline määratlus sobiks vast veelgi paremini Järvamaa kohta. Kuid sellel ei ole praegu määravat tähtsust. Kui Henrik kõigepealt teatab, et Harjumaa on keset Eestit ja et sinna, st Harjumaale, konkreetset Raikkülla, kogunesid „ümberkaudsed hõimud“, siis ei tule „ümberkaudset“ mõista mitte Raikküla, vaid Harjumaa suhtes. Järelikult pidi tegemist olema institutsiooniga, mis hõlmas vähemalt mitut lähimat maakonda, kui mitte kõiki Eesti maakondi.

Sellisele tõlgendusele lisab usutavust Lohu kohta öeldu: kui Harjumaa on keset Eestit ja kogunemiskoht on Raikküla, siis Harjumaa enda keskohta tuleb otsida Lohult, mis asub Raikkülast linnulennult paarkümmend kilomeetrit põhjas. Seega, kui olnuks tegu üksnes harjulaste kogunemisega, olnuks mõistlikum koguneda Lohule; kui aga oodati külalisi kaugemalt, siis Raikkülla. Mõttekäiku edasi arendades tasub küsida, kust tulijaile oli Raikküla mugavam kui Lohu? Usutavasti järvalastele, sakalastele ja saarlastele.

Teisalt kaldub aga utoopiasse nägemus üle-eestilisest muinasparlamendist. Sellist mastaapi oleks Henrik kindlasti rõhutanud, mida ta ei tee. Nii et mitte küll üle-eestiline muinasparlament, kuid siiski enam kui ühe kihelkonna või Harjumaa siseasi. On ju igati ootuspärane, et maakondade vahel kerkis üles tülküsimusi, mis tuli sirgeks rääkida. Näiteks võis tekkida vaidlusi piiriala-

Valdo Prausti oletuse järgi hakkas tee Risti kaudu käima alles 17. sajandil ja varem sõideti Koluverest Haapsallu kaarega lõunast Kullamaa kaudu, ning Saaremaa ja Haapsalu maantee lahknes alles seal. Fotol on Kullamaa vaade

de kasutamise ja/või hõivamise üle, samuti mitut maakonda läbiva kaubanduse üle; selline kaubandus oli kahtlemata olemas.

On avaldatud ka arvamust, et tegemist võis olla hilise, muistse vabadusvõitluse käigus sündinud institutsiooniga. Kuid seegi ei kõla usutavalt. Sõjaolukorras ei käida koos rutiinselt üks kord aastas, vaid vajadust mööda. Henrik räägib ilmselgelt rahuaegsest nähtusest, millel on juba ajalugu.

On ju igati ootuspärane, et maakondade vahel kerkis üles tülküsimusi, mis tuli sirgeks rääkida.

Raikküla ümber laiuvad avarad põllumaad, ent sellegipoolest ei ole tegemist suure keskusega, kuhu kõik teed kokku jookseksid. See asjaolu oli lausa silmatorkav veel hiljaeagu, kui nüüdseks kaotatud Raikküla valla volikogu ja valitsus tegutsesid hoopis Kabala mõisahoones. Tõsi, mõni tee võib olla ajaga kaduma läinud, nagu ilmnes Jalaselt läbi Minnika vesikoha kulgenud marsruudi puhul. Samuti tuleb tõdeda, et paljud muinasajal ja orduaja alguses vaieldama-

tult tähtsad keskused (Varbola, Lohu, Keava) taandusid kiirelt kõrvalisteks ning pole võimatu, et nii juhtus ka Raikküla.

Kihelkonnakeskuseks tõusis igatahes Rapla ja seda juba 13. sajandil, nii et võib-olla ei olnud Raikküla piirkondlikul tasandil isegi tollal piisavalt keskne. Mis toob meid tagasi oletuse juurde, et Raikküla oli keskne ja sobiv just maakondadevahelise kohtumispaigana. Peale Harjumaa enda paiknesid lähedal Revala, Läänemaa, Alempois ja Järvamaa. Miks mitte koguni Sakala? Põhja-Sakalast viis Põhja-Eestisse kaks teed, teine neist Raikküla kaudu Tallinna poole. Seda teed teadsid sakalased igatahes hästi, sest just nende teejuhid juhatasidki orduväe 1216. aastal Raikkülla, ja küllap rääkisid needsamad teejuhid Läti Henrikule ka nõupidamistest, sest raske on kujutleda vaenuväega koos reisivat kroonikut Raikkülas rahvapärimest kogumas. Raikkülast ei jäänud tegelikult kaugele isegi Saaremaa ja Virumaa. Pärnis eemal oli üksnes Ugandi, iseäranis Otepää ümbrus.

Ugandi oligi Saaremaa kõrval kõige selgepiirilise iseseisev haldusüksus või hõimupiirkond. See avaldub ka keskaegsel Eesti kaardil, kus

Tartu piiskopkond moodustas kompaktse valduse oma pealinnaga. Kuid Henrik liigitab Ugandi siiski enesest-mõistetavalt Eestimaa osaks.

Võib muidugi vastu väita, et Virumaalt või Saaremaalt tulijale polnud erilist vahet, kas reisida Raikkülla või näiteks hoopis Keavasse või Lohule, ent kogunemiskohaks, kus pidi arutatama ka tüliküsimusi, sobis kõige paremini neutraalne pind. Samalaadi mõtet seoses vakustega on väljendanud Valter Lang oma sisutihedas artiklis muinasaja lõpu haldus-süsteemi kohta [6]. Seega siis asustamata või kõrvaline koht, mitte linnus, kus kõik kokkutulnud oluks linnuse valitseja meelevallas või vähemalt tema külalised.

Võime leida paralleele teiste rahvastega. Näiteks käis Islandi kuulus Althing koos inimtühjas paigas, mis vaid paariks nädalaks aastas väga rahvarohkeks muutus. Ootuspäraselt leidis seal ka kõnepidamiseks sobiv kaljupank. Jalamees võis isegi Otepäält Raikkülla jõuda nädalaga, naabermaakondadest kiiremini. Võrdluseks: Islandil kulus kõige kaugema nurga meestel 17 päeva, et jõuda kärajatele. Kõiki neid asjaolusid ja analoogiaid silmas pidades ei ole Paka mäele maakondadevahelise kogunemiskohana midagi ette heita. Kuid, nagu öeldud, on kaugemate maakondade osalus siiski ebausutav, oodata võinuks, et Henrik niisugust huvitavat seika ikkagi mainib.

Raikküla ja Paka mäe kohta on talletatud silmatorkavalt palju ajaloolist pärimust [9]. Lausa ootuspäraselt teab rahvasuu rääkida nii Raikkülas kui ka Paka mäel asunud kabelitest või kirikutest, samuti maa-alusest teest, mis viis Kuusiku mõisast, täpsemalt „munga aida“ keldrist [3] Paka mäele ja sealt Raikküla mõisasüdamesse Tallimäele (Kastanimäele) [5].

Rangest teaduslikkusest pisut irdudes võib tõdeda, et Paka mägi tundub tõepoolest olevat „väega paik“, mida see ka ei tähendaks [11: 354]. Võib silme ette manada olukorra, kus metsa oli vähem ning mägi kõrgus

kõleda ja kummalisena lageda maastiku keskel – sellisena pidi ta olema päris kaugele näha.

Ka Raikküla mõisa kohta käib piirkonnale tüüpiline pärimuskogum: mõisa pargis olevat kaevu nimetatakse „munga kaevuks“, mõisasüdamel olevat asunud ka „munkade maja“ ehk kabel, milliseid ehitatud ümbruskonda enne seda, kui mungad Rapla kirikut rajama hakkasid. Maa-alust käiku juba mainisime. Ootuspäraselt kerkib siingi küsimus, kas mõisa kõrval lasuvatest varemetest pärineb mingi osa keskajast – ilmselt pärineb [1: 99; 7] – ja kas sel juhul on tegemist pigem kabeli või linnusega või siis mõlemaga, nagu sai oletatud Kuusiku puhul. Tallimäel asunud hoonest, samuti mõisasüdamel teiste hoonete vanematest osadest saab lähemalt lugeda Ivo Lambingu uurimistööst [5].

Rahvapärismus seob Kuusiku mõisa, Paka mäe ja Raikküla mõisa rõhutatult ja otsesõnu, rääkides visalt neid kolme ühendavast maa-alusest teest. See kuulub kahtlemata fantaasia valda, kuid pärimusel võib olla mingi kaudne alus, mida me ei tea ja võib-olla ei saagi teada.

 Suur osa praegustest metsadest oli veel sadakonna aasta eest karja- ja heinamaade all.

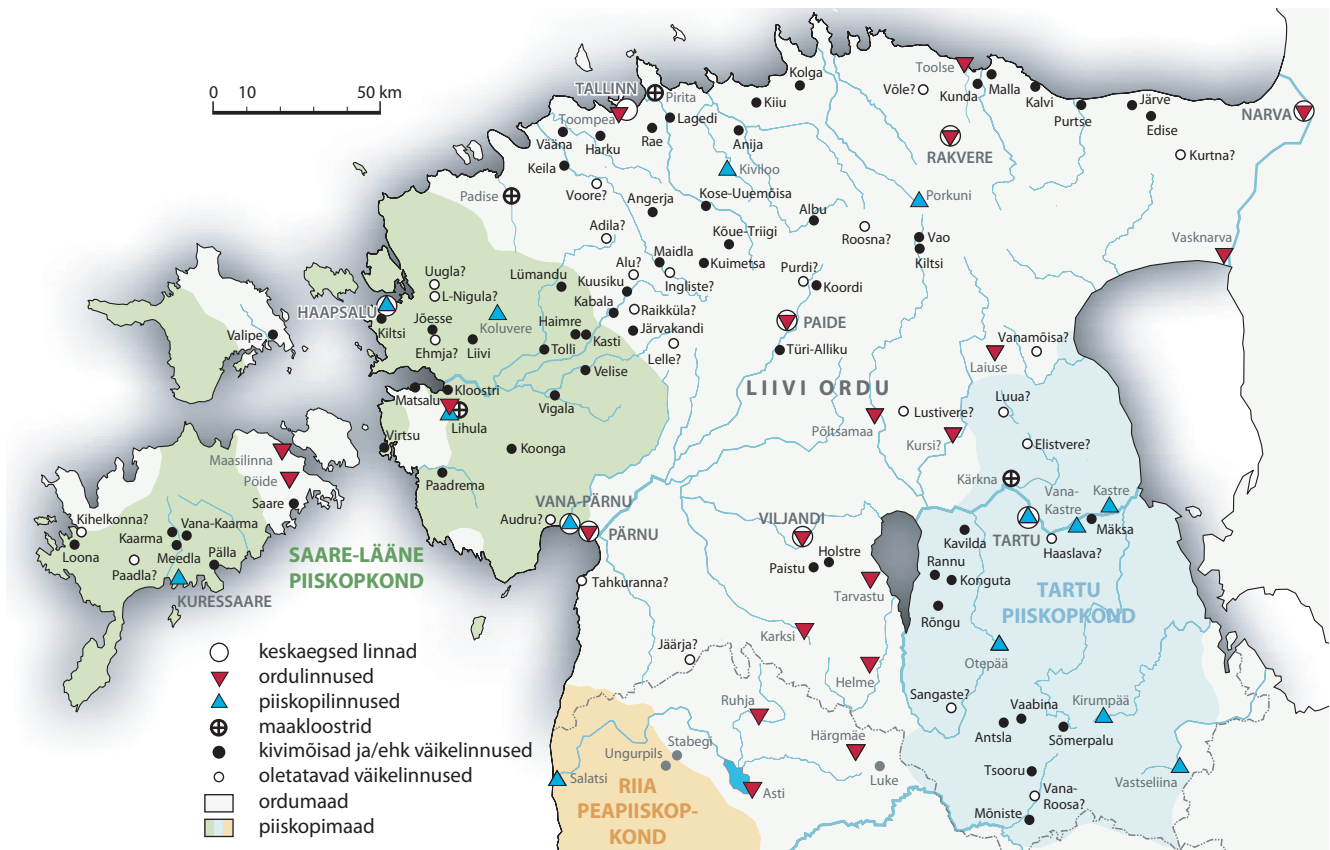
Teed, põllud, metsad ja sood. Kui olla hästi tähelepanelik ja pidada silmas mõningaid rusikareegleid, saab muinasaja lõpu ja võib-olla varasematki maastikupilti suures plaanis jälgida tänapäevalgi. Kahtlemata jääb palju oletuslikuks, aga reljeef ei ole oluliselt muutunud – arvestada tuleb küll maapinna aeglast kerkimist –, ulatuslikumad soo- ja põllulaamad on vana koha peal. Suur osa praegustest metsadest oli veel sadakonna aasta eest karja- ja heinamaade all, ilmselt siis ka varem; võsa oli usutavasti tunduvalt vähem, sest maatükke piiravad aiad neelasid tohutut koguses noori puid ja tärkavat võsa tarbisid ka kariloomad, keda Läti Henriku andmeil oli palju. Ühtlasi

hoidsid loomad sel viisil teid lahti.

Muidugi kulus puitu ohtralt ka ehitistele, soosildadele ja muule, rääkimata küttest. Sillaks nimetati üldse igasugust pehmemasse teelõiku rajatud tammi või sillutist; sõna „sillutis“ tulebki siit [12: 52; 10]. Mets ja põld võisid alepõllunduses aeg-ajalt kohta vahetada, ent kuna vähemalt Põhja-Eestis sai muinasaja lõpuks valdavaks põlispõllundus, võime suuremaid põllulaamu, mis pole tekkinud nõukogudeaegse maaparanduse käigus, pidada õige vanaks. Need asetsevad kõrgematel kohtadel, mis kunagi olid esimestena merest kerkinud ja kujutasid endast hiljem soosaari. Sood või „madalad maad“ lahutavad neid praegugi. Põlluharijad pidid Eesti asustama järk-järgult, liikudes ühelt saarelt teisele, neid piirkondi ühendasid teed ja soosillad.

Kõik see oli igapäevane tegelikkus veel romaani „Tõde ja õigus“ esimeses köites kirjeldatud ajal, poolteist sajandit tagasi. Õigupoolest näeme sama mustrit nüüdki, kui avame kasvõi Google'i satelliidikaardi. See tähendab ühtlasi, et Eesti teedevõrk on juba maastiku tõttu olnud sajandeid küllaltki stabiilne (erinevalt näiteks stepialadest) ja teed pole oluliselt oma kulgemissängi muutnud. Paljudes lõikudes võib oletada, et tee asub praegugi täpselt muistsel trassil [12: 63, 66].

Mis puutub Jalase kanti, siis on tänini hästi näha, kuidas Märjamaad ja Raplat ühendav vana nn kirikutee lookles ühelt saarelt teisele. Kuna uus maantee rajati nõorsirgena kitsarööpmelise raudtee tammile, jäi vana maantee autoajastu saabudes õgvendamata ja lookleb sama maaliliselt kui muiste. Rapla poolt tulles on esimene selgelt kõrgem koht Kuusiku lähedal Iira juures, seal on tänapäeval koguni lennuväli. Järgmine on Koikse, mis käib kokku Jalasega, edasi Parkovi, selle lähedal oli Riidaku mõis, ja maakonna lõpetab Pühatu soosaar, kus asub samuti mõisakoht. Edasi tuleb Läänemaa: kõigepealt Orgita ja siis juba Märjamaa, kust pääses nii põhja, lõunasse kui ka läände Saaremaa poole.

Eesti keskaegsed linnad ja linnused Ants Heina järgi

On kõigiti loogiline oletada, et see marsruut oli ka muinasajal Raikküla ümbruse ja Saaremaa peamine maismaine ühendussoon. Ent mitte ainult seda, sest Koluvere lähedal läks tee Märjamaa poolt tulija jaoks kaheks ja teine haru viis Haapsallu [11]. Võiks oletada, et Risti kaudu, kuid Valdo Prausti oletuse järgi hakkas tee Risti kaudu käima alles 17. sajandil ja varem sõideti Koluverest Haapsallu kaarega lõunast Kullamaa kaudu, ning Saaremaa ja Haapsalu maantee lahkes alles seal. Nii või teisiti oli tegemist marsruudiga, mida mööda pidi liikuma info Jüriöö ülestõusu ajal, sest teadupärast oli ülestõus just harjulaste, läänlaste ja saarlaste ühisüritus. Iseäranis juhul, kui ülestõusu raskuskese ei asunud 1343. aasta suvel enam mitte Tallinna lähedal, vaid Rapla ümbruses. Sellest veel tagapool.

Õelduga haakub tõik, et Tallinna–Pärnu maantee ümbrusse jääv piirkond, mis ulatub Varbola ümbrusest lõunasse Kastini või kaugemalegi, on omamoodi kontaktsoon Harjumaa ja Läänemaa vahel. Läänemaa alad läk-

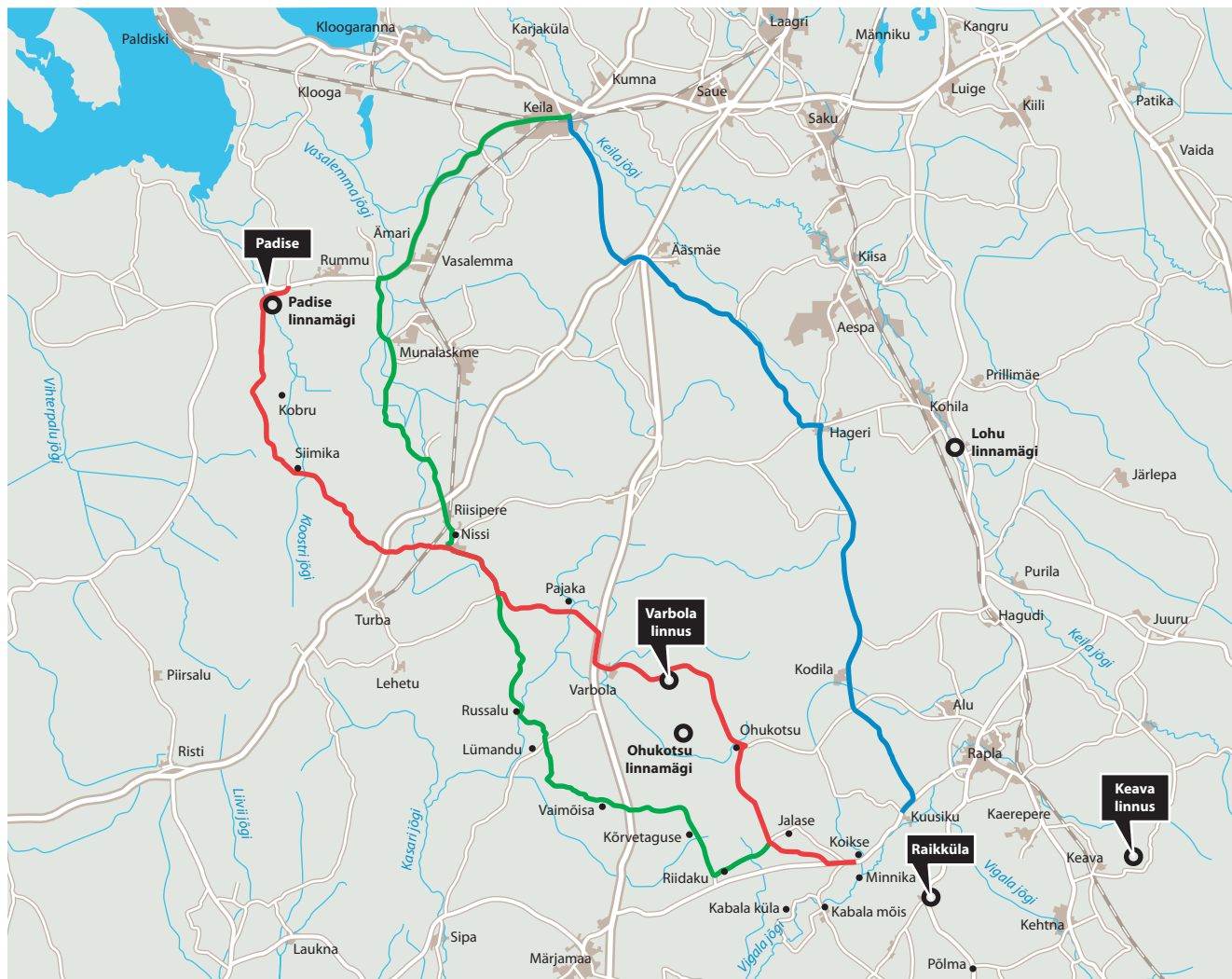
sid vabadusvõitluse järel Saare-Lääne piiskopile, Harjumaa aga Taanile, hiljem ordule. Tegemist oli riigipiiriga ja seetõttu rajas piiskop siia (vasalli) linnuste ahela: Lümandu, Vaimõisa, Märjamaa kindluskirik, Kasti (kõige idapoolsem), Velise. Vähemalt on nii oletanud Armin Tuulse [14].

Natuke teine mulje jääb Ants Heina koostatud kaardi põhjal, millel on kujutatud omaaegseid väikelinnuseid [1: 24–26]. Osutub, et kivist kantse rajati just selles piirkonnas nii Lääne- kui ka Harjumaale üsna helledelt ja piirijoon eriti esile ei tõuse. Võimalik, et selle tõttu sattusid kummalgi pool piirijoont elavad eestlased samalaadsete probleemide küüsi, mille tuum oli asjaolu, et vasallilinnuseid ja nendega kaasnevaid mõisaid hakati rajama põllumaade keskele. Ühine mure aga andis tõuke ühisele vastuhakule [1]. Õeldu põhineb eeldusel, et kivilinnused hakkasid kerkima juba Jüriöö eel. Ants Hein seda siiski ei usu: erakirjas autorile 2020. aasta 2. detsembril väljendab ta seisukohta, et kivilinnused tekki-

sid 15. sajandil või isegi 16. sajandi alguses, seostades seda viljahindade tõusu, aadli rikastumise ja „aadelliku maaelu tõelise algusega“.

Kuid see selleks. Oluline on, et praegugi pole lausa utoopiline teha kaardi alusel oletusi, kus võisid asuda 13.–14. sajandil rajatud mõisad. Suured põllud on näha Kabala küla ümbruses, samuti Kuusikult põhjas ja Raikküla-Lipa ümber (muu hulgas hõlmates ulatuslikult „madalat maad“ Raikküla ja Vigala jõe vahel). Arvestatav on ka Jalase kompaktnel põllulaam, mis koos erandlikult säilinud sumbkülagaga loob väga arhailise vaatepildi. Maakonna piiril asuvad Riidaku ja Pühatu on seevastu tunduvalt väiksemad viljelussaarekesed. Usutavasti olid needki juba muinasajal üles haritud, kuid mõisad rajati sinna hiljem.

Jalase küla maid vaadeldes torkab silma, et külakeskusest põhja pool – seal, kus asub lähipiirkonna kõige kõrgem punkt (58 m), on maa üles haritud, ent külast lõunas ja kagus kõrgub mets, mida nimetatakse Hiimäeks,

Lõuna-Harjumaad ühendab Rävalla lääneosaga ilmselt koguni mitu maanteed

ehkki sinne kõrgeim punkt on madalam (53,2 m) [8]. Selline nimi lubab oletada, et seal polegi kunagi põldu haritud. Võib-olla sai Jalase rahva viimaseks tilgaks karikas see, kui vasall üritas hiiepuude kallale minna? Kuid sellega me kaldume taas liiga lennukate oletuste valda.

Maastiku põhjal oletusi tehes võime juhendada üldreeglit, et muinasaja lõpu põllud asetsesid pigem kõrgematel maadel, ent madalemale rajatud põllud võiksid olla hilisemad, võib-olla mõisate laienemisega seotud. Kui kulgeda Kõrvetagusest Ohukotsu, mühab poolel teel asuval endisel soosaarel praegu mets, põllud aga laiuvad mõlemal pool all. Pole võimatu, et muinasajal oli asi vastupidi ja vaatepilt meenutas pigem Anton Hanseni lapsepõlveaegset Kõrvemaa

Kraavikaevamine polnud kaugeltki tundmatu kunst, seda tunnistavad linnamägede juures tehtud ulatuslikud mullatööd.

maastikku, kus soisest metsast kerkisid esile ülesharitud soosaared – väljamäed. Ent muidugi ei saa jätta kõrvale võimalust, et maaparandusega tegeldi ka enne ristsõdijaid ja põlde rajati juba ammu ka madalemale. Kraavikaevamine polnud kaugeltki tundmatu kunst, seda tunnistavad linnamägede juures tehtud ulatuslikud mullatööd.

Kui kujutleda soosaartest koosnevat maastikku, tuleb paratamatult silme ette manada ka neid ühendavad teed [12: 104]. Need otsisid kõr-

gemaid kohti ja kõige kitsamaid soiseid löike (kui kõnelda suveteedest; taliteed kulgesid natuke teise loogika järgi). Iga soosaar pidi olema ühendatud vähemalt ühe naabersaarega, et sinna üldse pääseda; enamasti siiski mitmega. Kus maastikul kulges pikem kõrgem seljandik või seljandikeahel, selle leidis tee üles ja seal kulgevad kommunikatsiooniliinid tänini, näiteks Narva ja Jõhvi vahel ning Valga ja Elva vahel.

Eriti kõnekas on Vana-Narva maantee Irust Haljalani, mis kulgeb alvaritel ehk loopealsetel, ja soiste löikude ületamise kohad on Tõnu Raidi kinnitusest selgesti tänaseni näha. Kusjuures teesiht võib olla märksa vanemgi kui püriasustus, olles saanud alguse loomaraadadest ja/või vete ning jahimaade juurde viivatest teeradadest, mis samuti otsivad opti-

maasest trassi: kindlat ja drenivat pinnast, võimalikult kergest läbitavust [12: 101]. Laias laastus võib öelda, et teed või vähemalt rajad on tekkinud enne kui külad.

Ent iga kohaliku keskusega kaasnes ka väiksemate teede võrk. Vanade teede üle arutledes peame kõigepealt arvesse võtma, et veel saja aasta tagune, aga ilmselt ka juba muinasaegne kohalike teede võrk ei olnud mitte hõredam, vaid tihedam kui praegune. Iga põllulapi juurde pidi pääsema vankriga, oma teedevõrk oli lausa igal talul, vähemalt hajatalul. Kui tihe võib olla taluteede kangas, selles veendusin Kihnus väikeses Linaküla metsas, eksides esimesel korral teederägastiku peaaegu ära.

Kuid ka selliste teede, mida võib nimetada maanteedeks, võrk ei olnud hõre. Inimesed läbisid pikki vahemaid juba õige kauges minevikus, kusjuures mida kaugemale minevikku minna, seda suurem näib olevat olnud võimaluste hulk. Kui tänapäeval on üks ja ainus Võru või Tartu või Pärnu maantee, siis veel 50 aasta eest arutleti, „kas sõidame YYY või XXX kaudu“.

Vastus olenes paljudest asjaoludest. Nii leiame nüüdiskaardilt erilise vaevata üles meie Paradiise maanteega laias laastus samasuunalise, kuid siiski selgelt eristatava teesihi: Keila–Vasalemma–Nissi–Russalu–Lümandu–Vaimõisa–Kõrvetaguse (–Riidaku–Jalase). Õieti moodustavad need kaks hästi välja venitatud X-tähe, mille keskel, Nissist lõuna pool, langevad maanteed otsekui pudelikaela suubudes umbes kolme kilomeetri ulatuses kokku, nii et mõlemast alguspunktist saab mõlemasse lõpp-punkti ja vastupidi, ning maanteede nimetused on seega tinglikud. Muuseas märgib teede kokkulangev lõik kunagist Rävalla ja Harjumaa piiri, täpsemalt läbipääsu soisest võõndist, mis kunagi hoopis ammu selle piiri tekitaski. Nagu näeme, toimib iidne piir koos piiriületuskohaga mingis mõttes tänini.

Vähe sellest. Eelmistest veidi ida poolt leiame kolmandagi üldjoontes samasuunalise maantee: Keila–

Rävalla-Harjumaa piiri ületatud, hargneb muinasmaantee taas kaheks: vasakule Pajaka ja Varbola poole, otse Russalu ja Vaimõisa suunas

Me ei lisa oma tõmmisesse teisi ravimtaimi, mett, alkoholi ega maitsemõjutajaid.

LAHEMAA PÄRIMUSKOJA MUSTA PÄSSIKU TÕMMIS

Must pässik on juba rahvapärilises aktiivses kasutuses olnud ning selle järjepidev tarbimine annab kehale energiat, tõstab loomulikku vastupanuvõimet haigustele, reguleerib seedimist ning toetab keha loomulike protsesside tasakaalukat toimimist.

Lahemaa pärimuskoja musta pässiku tõmmis on puhas ja tehtud vaid vee baasil.

Pakume tummist ja tõhusat pässiku tõmmist 0,5- ja 1-liitristes pudelites.

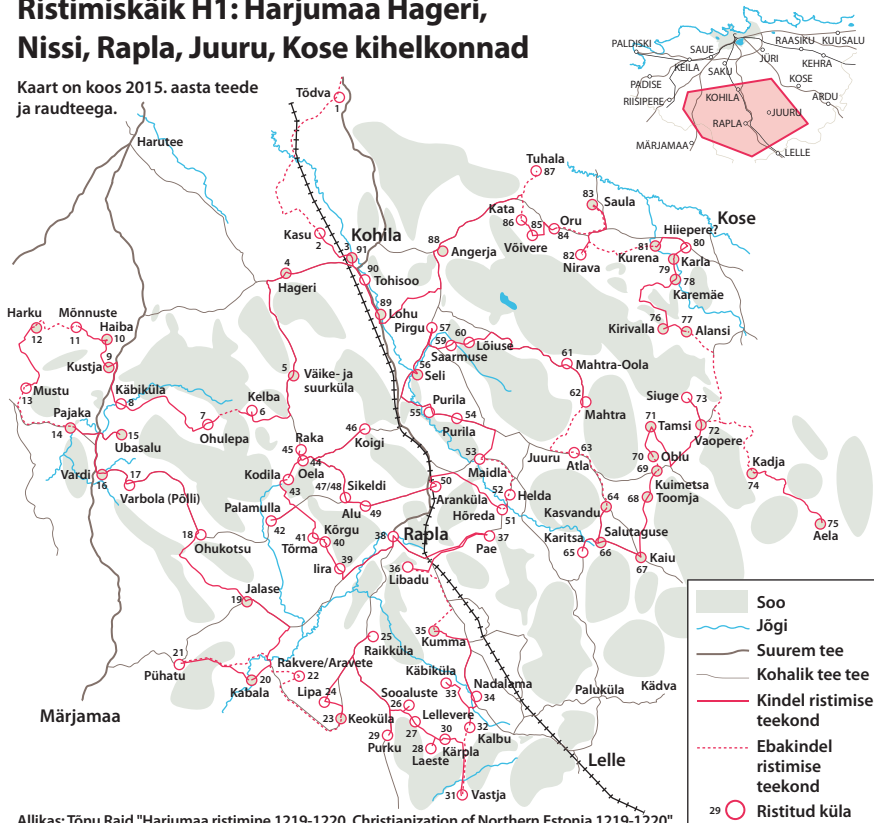
Saadame pakiautomaatidesse üle Eesti.

MITU ON SOODSAM!

Musta pässiku tõmmisest ja toimest lähemalt:
www.passik.ee • passikEST@parimuskoda@parimuskoda.ee • tel 5595 9817

Ristimiskäik H1: Harjumaa Hageri, Nissi, Rapla, Juuru, Kose kihelkonnad

Kaart on koos 2015. aasta teede ja raudteega.

Allikas: Tõnu Raid "Harjumaa ristimine 1219–1220. Christianization of Northern Estonia 1219–1220"

Vanade teede ekspert Tõnu Raid pakub oma raamatus „Harjumaa ristimine 1219–1220“ dokumenteeritud teekonna, mille läbisid Harjumaa ristijad 1219. aastal või mõni aasta hiljem

Ääsmäe–Hageri–Kodila–Kuusiku. Ning kui rahvajutt tõele vastaks, võinuks Kuusikult nüüd juba maa-alust käiku mööda edasi Paka mäele ja Raikkülla jõuda. Kõik kolm kirjeldatud teed mööduvad Tallinnast poolviltu. Neid ei saa teisiti nimetada kui Tallinna suunduvate radiaalsete maantee teede tsirkulaarseteks täiendusteks.

Pole ime, et Läti Henrik mainib korduvalt teejuhte, keda ristisõidijate vägi vajas Eestis võib-olla enamgi kui mõnel mägisemal maal, kus on vähemalt millegi järgi orienteeruda.

Ja veel üks huvitav asjaolu. Me nimelt ei pea eeldama, et tähtsamad teed oleks tingimata pidanud viima külasüdamest külasüdamesse. On täiesti võimalik, et omamoodi ringteed või möödasõidud – nagu äsja Tallinna puhul täheldasime – olid ammu olemas ka mõnel külal. Tihedasse sumbkülla võõraid ei tahtud, ja kui teekäijal asja ei olnud, võis ta eelistadagi marsruuti, mis viis

” On täiesti võimalik, et omamoodi ringteed või möödasõidud olid ammu olemas ka mõnel külal.

külast mööda. Võib-olla näeme selle jälgi ka Jalase ja hüpoteetilise Padise maantee puhul, mis ju külasüdant ei läbinud. Ohukotsu poolt tulija võis praeguse Jalase loodusraja lähtekohas valida küll idapoolse tee ja minna külla sisse, aga nagu eespool mainitud, võis liikuda ka lõuna poole ja jõuda Koiksesse ilma külakoeri ärritamata.

Kirjeldatud moel võinuks maantee minna mööda ka Kabala külast, kuid siin peame arvestama üht asjaolu. Varbolast kagusse, näiteks Keavasse suunduv maantee pidi kuskil ületama Vigala jõe. Eespool olemegi võimalike ületuskohtadena nimetanud Minnika, Kabala mõisa ja Kuusiku vesiveskeid, millega käis kaasas sild.

Kuid enne sildade rajamist tuli jõe ületada kas parvega või – veel parem – koolmekohal. Lähim selline asus ja asub praegugi Kabala (Lõpemetsa) külas, mis on ilmselt tekkinudki koolmekohale. Seega pole võimatu, et kui sellesuunaline liiklussoon enne veskite rajamist tõesti eksisteeris, kulges see hoopis Kabala küla kaudu, kus pääses üle jõe; hiljem aga kolis ümber sinna, kus ta on praegugi, ületades jõe Kabala mõisa või Minnika veski juures. Ja viis edasi Raikkülla, aga võib-olla koguni Venemaale.

Muinasaaja lõpu eluolu ei maksa ülepea alahinnata. Riigi ja kiviehitiste puudumine kipub meie arusaamu selles suunas mõjutama. Ent näiteks eestlaste linnused olid täiesti arvestatavad ja suutsid mõnigi kord vastu panna oma aja parimate sõjajõudude piiramisele. Eesti teedest Läti Henrik peaaegu juttu ei tee, kuid sellest järeldub, et need ei olnud tema silmis nii kehvad, et seda esile tõsta. Ja kui mõni neist teedest kujunes rikka kloostris ühendussooneks oma valdustega, siis võis see asjaolu tee olukorrale üksnes kasuks tulla.

Siinkohal on viimane aeg võrrelda meie hüpoteetilist Padise maanteed ühe konkreetse dokumenteeritud teekonnaga, mille läbisid Harjumaa ristijad 1219. aastal või mõni aasta hiljem. Retke, mille juba Paul Johansen on tähistanud kui „ristimiskäik H1“, – selle juurde jääb ka vanade teede ekspert Tõnu Raid oma uurimuses [13] –, saab kindlaks teha ristitud külade järjekorra põhjal. Ristijad alustasid teekonda ilmselgelt Tallinnast ja esimesena on sisse kantud Tõdva küla (Saku lähedal), siis tulevad Kasu (enne Kohilat), Kohila, Hageri, Väike- ja Suurküla (Hagerist lõunas), Kelba, Ohulepa, Kábiküla, Kustja, Haiba, Mõnnuste, Harku, Mustu ja Pajaka.

Kohilast alates valdavalt läände liikunud ristijad ületasid teelõigul Mustu–Pajaka maakonna piiri ja jõudsid Padise–Raikkülla suunale, hakates nüüd kagusse liikuma: Pajaka, Ubasalu (väike haak), Vardi, Varbola, Ohukotsu, Jalase, Kabala. Edasi mitte

otse Raikkülla, vaid mitme haagiga ja lõunast ringiga: Pühatu (põige Kabala külast läände ja tagasi), Rakvere (praegu Lipametsa, põige itta), Keo, Lipa, Raikküla. Seejärel viis ristijate tee Soaaluse ümbruse külaadesse Harjumaa lõunaotsas, sealt tagasi põhja poole Raplasse. Kokku ristiti H1 käigus tervelt 91 küla (ka Alu, Kuimetsa, Juuru, Kose ja Lohu ümbrus) ning lõpetati Kohilas, kus ring sai täis. Sellega oli hõlmatud peaaegu terve Muinas-Harjumaa, välja jäi üksnes Kose kihelkond; ristimiskäikudega H2 ja H3 kõrvaldati viimased suured valged laigud, näiteks H3 käigus Keava ümbrus.

Seega võib öelda, et ristimiskäik H1 annab meile ettekujutuse suuremast osast tolleaegsest Harjumaast, selle piirist Läänemaa ja Järvamaaga ning piirkondlikest keskustest. Teekonna algul kasutatud marsruut Pajakalt kuni Soaaluse piirkonnani esitleb maakonna läänepiiriga enam-vähem rööbiti kulgenud ühendusliini, mis oma loodepooles otsas jõudis välja juba Revalas asuva Padise lähedale ja oli sellega kahtlemata ühendatud.

Kuna Padise kujunes hiljemalt 13. sajandil oluliseks kesku-

seks, on igati loogiline, et seda ühendas Harjumaa lõunaosaga (Rapla–Raikküla) tee, mida võiks vabalt nimetada Padise maanteeks. Ristijate teekond kinnitab, et selline maantee oli olemas. Padise kloostriri ja Raikküla ümbruse seotust tsementeeris tööik, et kloostrile kuulus Rapla ümbruses hulgaliselt kinnisvarasid, sealhulgas kabeleid. Need asjaolud kajastuvad ka tänini kandunud pärimustes, ehkki sageli on raske otsustada, kui palju sisaldab pärimus juba sekundaarset, kirjandusmõjulist ainet. (Järgneb) ■

1. Hein, Ants 2016. *Stenhus'id, arx'id, torne'd*. Eesti mõisaarhitektuuri vanim kihistus. Õpetatud Eesti Selts, Tartu: 99.
2. Henriku Liivimaa kroonika, 1982. Eesti Raamat, Tallinn.
3. Kultuurimälestiste register, pärimusteaede Kuusiku mõisa kohta. register.muinas.ee/content/archivalmaterial/pdfimages/5506/0/preview-2.jpg.
4. Käräjät. fi.wikipedia.org/wiki/Käräjät.
5. Lambing, Ivo 2020. Raikküla mõisa keskja varuusaegne ehituskihistus – selle säilitamine ja eksponeerimine. Raikküla mõis (Raikküla, Rapla vald, Raplamaa). Eesti Kunstiakadeemia, arhitektuuri restaureerimise ja konserveerimise täiendkoolituskursuse lõputöö 2019/20 õ-a. Raikküla. digiteek.artun.ee/fotod/loputood/taienkoolitus/event_id-289.

6. Lang, Valter 2002. Vakus ja linnusepiirkond Eestis. Lisandeid muistse haldusstruktuuri uurimisele peamiselt Harjumaa näitel. – Muinasaja teadus 11: 148.
7. Liiv, Margus 2014. Keskajased mõisamajad Eestis. Bakalaureusetöö, käsikiri Tartu ülikooli ajaloo ja arheoloogia instituudis. Tartu: 41–43.
8. Maa-ameti kaardirakendus. xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo.
9. Metssalu, Jüri 2008. Ajalookirjutuse mõjust kohapärimusele Raikküla näitel ehk katse tuvastada maa-alune tee munkade juurest muistsete vanemateni. – Västriku, Ergo-Hart (toim). Kes kõlbab, seda kõneldakse. Pühendusteos Mall Hiimäele. Eesti Rahvaluule Arhiivi Toimetused 25. Eesti Kirjandusmuuseumi teaduskirjastus, Tartu: 323–359. folklore.ee/era/pub/files/ERAT25%202008.pdf.
10. Moora, Tanel 1974. Maastiku ja muinasaja maaviiljelusliku asustuse seostest. – Koguteos: Harju rajoonis. Tallinn: 140.
11. Praust, Valdo 2018. Risti ümbruse varasema ajaloo seotusest Eesti teedevõrguga. – Heimann, Anne (koost). Risti raamat 1. Aleviku tekkest ja kujunemisest. MTÜ Risti Huvi. Läänemaa: 78.
12. Raid, Tõnu 2005. Eesti teedevõrgu kujunemine. Punnpaap, Tallinn: 52.
13. Raid, Tõnu 2016. Harjumaa ristimine 1219–1220. Christianization of Northern Estonia 1219–1220. Kirjastus Ema ja Isa, Tallinn: 219.
14. Tuulse, Armin 1942. Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpater Estnischer Verlag, Tartu: 121.

Lauri Vahtr (1960) on ajaloolane, kirjanik, stsenaarist ja tõlkija.

www.kl24.ee www.helmic.ee

OLUKORD NÕUAB SEKKUMIST!

Kangad, lõngad, pärlid, tööriistad, niidid, lukud, pandlad, paelad, pitsid, nõobid ... – kokku üle 120 000 toote

Otse maaletoojalt Karnaluks OÜ laos, Hermann 1, C-trepikoda, Tallinn

KÄSITÖÖSÕBRA KAUBAMAJA 24H SINU ARVUTIS